

دانشکده صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت رسانه

بررسی استراتژی توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT)
در برنامه چهارم توسعه ایران و مقایسه آن با روند جهانی

محمد خلجی

استاد راهنما:

دکتر سید محمد دادگران

استاد مشاور:

دکتر هادی خانیکی

تابستان ۱۳۸۸

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه تحصیلی دانشجویان دانشکده صداوسیما، مبین بخشی از فعالیت های علمی-پژوهشی دانشکده است. بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشکده، دانش آموختگان این دانشکده نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایاننامه خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به معاونت پژوهشی دانشکده اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را چاپ کند:

«کتاب حاضر، پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده **محمد خلچی** در رشته مدیریت رسانه است که در سال ۱۳۸۸ در گروه ارتباطات دانشکده صدا و سیما به راهنمایی جناب آقای دکتر سید محمد دادگران و مشاوره جناب آقای دکتر **هادی خانیکی** دفاع گردیده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشکده، تعداد یک درصد شمارگان (در هرنوبت چاپ) رابه معاونت پژوهشی دانشکده اهدا کند. دانشکده می تواند مازاد نیاز خود را در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰ درصد بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشکده صداوسیما تادیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خوداری از پرداخت بهای خسارت، دانشکده می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند، به علاوه به دانشکده حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه، معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تامین نماید.

ماده ۶: اینجانب **محمد خلچی** دانشجوی رشته مدیریت رسانه مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرائی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی محمد خلچی

تاریخ و امضاء

بسمه تعالی

اینجانب محمد خلچی به شماره دانشجویی ۸۴۲۱۸۱۲۷ دانشجوی رشته. مدیریت رسانه مقطع تحصیلی کارشناسی ارشد تایید می نمایم که کلیه نتایج این پایان نامه/رساله حاصل کار اینجانب و بدون هرگونه دخل و تصرف است و موارد نسخه برداری شده از آثار دیگران را با ذکر کامل مشخصات منبع ذکر کرده ام. در صورت اثبات خلاف مندرجات فوق، به تشخیص دانشگاه مطابق با ضوابط و مقررات حاکم (قانون حمایت از حقوق مولفان و مصنفان و قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات آثار صوتی، ضوابط و مقررات آموزشی، پژوهشی و انضباطی...) با اینجانب رفتار خواهد شد و حق هر گونه اعتراض در خصوص احقاق حقوق مکتسب و تشخیص و تعیین تخلف و مجازات را از خویش سلب می نمایم. در ضمن، مسئولیت هرگونه پاسخگویی به اشخاص، اعم از حقیقی و حقوقی و مراجع ذی صلاح (اعم از اداری و قضایی)، به عهده اینجانب خواهد بود و دانشگاه هیچگونه مسئولیتی در این خصوص نخواهد داشت.

نام و نام خانوادگی

امضاء و تاریخ

چکیده

هدف این تحقیق بررسی استراتژی توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات در برنامه چهارم توسعه کشور است تا مشخص شود که این برنامه تا چه حد پاسخگوی نیازهای جامعه ایران بوده است و همچنین روند توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات در برنامه چهارم در مقایسه با روند جهانی آن، به چه نحو بوده است. بدین منظور در این تحقیق از روش اسنادی استفاده شده است.

برای بررسی برنامه چهارم توسعه، در وضعیت داخلی از سند توسعه بخشی استفاده شد تا با بررسی شاخص های آن، در مورد بخش فناوری ارتباطات و بخش فناوری اطلاعات وضعیت موجود در داخل کشور مورد بررسی قرار گیرد. در مورد بررسی توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات در برنامه چهارم در مقایسه با روند جهانی از شاخص های مختلفی از جمله ضریب نفوذ کاربران اینترنت، ضریب نفوذ اینترنت پر سرعت، شاخص فرصت دیجیتال، آمادگی الکترونیک و شاخص دولت الکترونیک استفاده شده است.

در توسعه فناوری ارتباطات و اطلاعات علی رغم رشد قابل ملاحظه ای که در بخش های مختلف برنامه چهارم داشته ایم، در شاخص های جهانی سیر نزولی طی کرده ایم، به طوری که در شاخص های فرصت دیجیتال و آمادگی الکترونیک عقب گرد داشته ایم. این بررسی نشان داد که بررسی توسعه فناوری ارتباطات از نظر رشد تعداد کاربر وضعیت نسبتاً مطلوبی داشته است، ولی در مقایسه با روند جهانی از نظر استفاده از خدمات ارزش افزوده تلفن ثابت و همراه، و استفاده از نسل سوم تلفن همراه وضعیت مطلوبی نداریم. در بخش فناوری اطلاعات وضعیت مناسبی نداریم، به طوری که در مورد ضریب نفوذ اینترنت پهن باند فاصله زیادی از برنامه و روند جهانی داشته ایم.

کلید واژه ها: فناوری اطلاعات و ارتباطات، جامعه اطلاعاتی، استراتژی، توسعه، اینترنت، تلفن همراه، تلفن ثابت، شاخص فرصت دیجیتال و آمادگی الکترونیک.

فهرست مطالب

فصل اول	۱
۱-۱- تعریف مسأله	۲
۱-۲- ضرورت و اهمیت تحقیق	۴
۱-۳- اهداف تحقیق	۵
۱-۴- سوالهای اصلی تحقیق	۵
۱-۵- تعریف مفاهیم	۶
فصل دوم	۱۴
۲-۱- پیشینه تحقیق	۱۵
۲-۱-۱- تحقیق های انجام شده در داخل کشور	۱۵
۲-۱-۲- تحقیق های انجام شده در خارج کشور	۱۷
۲-۲- مبانی نظری تحقیق	۲۰
۲-۲-۱- توسعه چیست؟	۲۱
۲-۲-۲- مباحث ICT و توسعه	۲۳
۲-۲-۲-۱- ICT و جامعه، قدرت و نظارت	۲۳
۲-۲-۲-۲- ICT و جامعه ایده آلیسم در برابر مادی گرایی	۲۳
۲-۲-۲-۳- ICT و قدرت تکنولوژی دوستی در مقابل تکنولوژی هراسی	۲۴
۲-۲-۲-۴- ICT و نظارت بازار در مقابل دولت	۲۵

- ۲۵.....ارتباطات و توسعه ۲-۲-۳
- ۲۶.....پارادایم‌های ارتباط و توسعه ۲-۲-۳-۱
- ۳۰.....الگوهای ارتباطات و توسعه ۲-۲-۴
- ۳۰.....الگوی لیبرالی - سرمایه‌داری ۲-۲-۴-۱
- ۳۱.....الگوی مارکسیستی - سوسیالیستی (چپ‌گرایانه و انتقادی) ۲-۲-۴-۲
- ۳۱.....الگوی وحدت‌گرا - رهایی‌بخش ۲-۲-۴-۳
- ۳۶.....الگوی توانمندسازی ۲-۲-۴-۴
- ۳۶.....توسعه مشارکتی در چارچوب برنامه‌ریزی ۲-۲-۴-۵
- ۳۹.....نظریه‌ها و نگرش‌ها در زمینه ارتباطات و توسعه ۲-۲-۵
- ۳۹.....۱- نگرش علیتی به ارتباطات و توسعه (دیدگاه خوشبینانه) ۲-۲-۵-۱
- ۴۱.....۲- نگرش سوداگرا به توسعه و ارتباطات ۲-۲-۵-۲
- ۴۲.....۳- نگرش ساختارگرا به ارتباطات و توسعه ۲-۲-۵-۳
- ۴۳.....توسعه ارتباطات دور ۲-۲-۶
- ۵۳.....نظریه‌های جامعه‌اطلاعاتی ۲-۲-۷
- ۵۴.....۱- نظریه دانیل بل در خصوص جامعه پسا صنعتی ۲-۲-۷-۱
- ۵۵.....۲- دیدگاه‌های هربرت شیلر ۲-۲-۷-۲
- ۵۶.....۳- دیدگاه‌های ماتلار در مورد جامعه اطلاعاتی ۲-۲-۷-۳
- ۵۷.....۴- نظریه کاستلز در مورد عصر اطلاعات ۲-۲-۷-۴
- ۵۸.....۸- جامعه اطلاعاتی و جامعه معرفتی ۲-۲-۸
- ۶۱.....۹- جوامع معرفتی به عنوان محرک توسعه ۲-۲-۹

۶۸	۲-۳- سیاستگذاری ارتباطی در ایران و جهان
۶۹	۲-۳-۱- سیاستگذاری و برنامه‌ریزی ارتباطی
۷۰	۲-۳-۲- تکنولوژی‌های اطلاعات و ارتباطات
۷۲	۲-۳-۳- سیاست ICT چیست؟
۷۵	۲-۳-۴- سیاست ICT، قانون و مقررات
۷۷	۲-۳-۵- سیاست‌های جهان و ارتباطات
۸۲	۲-۳-۶- وضعیت سیاست‌های ارتباطی در نظام بین‌الملل
۹۲	۲-۳-۷- مدعیان منطقه‌ای اینترنت و سیاست ICT
۹۵	۲-۳-۸- سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی
107	فصل سوم
108	۳-۱- روش اسنادی
109	۳-۱-۱- منابع اطلاعات (انواع سند) در پژوهش اسنادی
109	۳-۱-۲- تعیین اعتبار اسناد و مدارک مورد استفاده در پژوهش اسنادی
111	۳-۱-۳- مزایای تحقیق اسنادی
۱۱۱	۳-۱-۴- مشکلات پژوهش اسنادی
۱۱۱	۳-۲- مسائل مفهومی و روش شناختی در ICT
۱۱۵	فصل چهارم
۱۱۶	۴-۱- ایران در یک نگاه

- ۱۱۶-۱-۱-۴- زمین‌های تاریخی.....
- ۱۱۶-۱-۲-۴- آمارهای جمعیت شناسانه.....
- ۱۱۶-۱-۳-۴- آمارهای مربوط به آموزش.....
- ۱۱۷-۴-۲- سیاست‌ها و برنامه‌های کلان ایران برای توسعه ICT.....
- ۱۱۷-۲-۱-۴- جایگاه ارتباطات در برنامه‌های توسعه.....
- ۱۱۸-۲-۲-۴- نهادهای مؤثر بر ICT در ایران.....
- ۱۱۹-۲-۳-۴- قوانین و برنامه‌های مرجع توسعه ICT.....
- ۱۱۹-۲-۴-۴- استراتژی‌های توسعه ICT در برنامه چهارم توسعه.....
- ۱۲۱-۴-۳- فناوری اطلاعات.....
- ۱۲۱-۳-۱-۴- نقش و جایگاه بخش فناوری اطلاعات در تحقق اهداف چشم‌انداز.....
- ۱۲۱-۳-۲-۴- فناوری اطلاعات در برنامه چهارم.....
- ۱۲۲-۳-۲-۱-۴- ویژگی‌ها.....
- ۱۲۲-۳-۲-۲-۴- ساختار.....
- ۱۲۳-۳-۲-۲-۴- اهداف کمی و سیاست‌های اجرایی بخش.....
- ۱۲۵-۳-۳-۴- وضعیت کاربران اینترنت در ایران.....
- ۱۲۶-۳-۴-۴- میزان پهنای باند.....
- ۱۲۷-۳-۵-۴- هزینه‌های دسترسی به اینترنت ADSL در ایران.....
- ۱۲۷-۳-۶-۴- کم‌فروشی پهنای باند، افت سرعت اینترنت.....
- ۱۲۸-۳-۷-۴- وضعیت قطعی اینترنت.....
- ۱۲۹-۳-۸-۴- دولت الکترونیک.....

- ۱۳۰..... آئین نامه روابط عمومی ها. ۴-۳-۸-۱
- ۱۳۱..... نمونه هایی از بروز نبودن وب سایتهای دولتی ۴-۳-۸-۲
- ۱۳۲..... کارت چند منظوره ۴-۳-۸-۳
- ۱۳۲..... تجارت الکترونیک. ۴-۳-۹
- ۱۳۳..... محتوا. ۴-۳-۱۰
- ۱۳۴..... وب سایت های فارسی ۴-۳-۱۰-۱
- ۱۳۵..... کل محتوای وب فارسی ۴-۳-۱۰-۲
- ۱۳۵..... ویکی پدیا و زبان فارسی ۴-۳-۱۰-۳
- ۱۳۶..... ویکی پدیای فارسی ۴-۳-۱۰-۳
- ۱۳۶..... دانشگاه ها. ۴-۳-۱۰-۴
- ۱۳۷..... مشکلات بین دانشگاهی ۴-۳-۱۰-۵
- ۱۳۸..... تخلفات اینترنتی و رایانه ای. ۴-۳-۱۱
- ۱۳۸..... تصویب کلیات لایحه ۴-۳-۱۱-۲
- ۱۳۸..... لایحه ای که مشمول مرور زمان می شود ۴-۳-۱۱-۳
- ۱۳۹..... خلاء قانونی موجود ۴-۳-۱۱-۳
- ۱۳۹..... وب سایتهای دستگاههای دولتی ۴-۳-۱۱-۴
- ۱۴۰..... فیلترینگ در کشور ۴-۳-۱۱-۵
- ۱۴۰..... زیر بخش مخابرات ۴-۴
- ۱۴۱..... ویژگی ها ۴-۴-۱
- ۱۴۱..... ساختار ۴-۴-۲

- ۳-۴-۴- اهداف کمی و سیاست های اجرایی بخش ۱۴۱
- ۴-۴-۴- تلفن همراه ۱۴۶
- ۵-۴-۴- خصوصی سازی ۱۴۸
- ۶-۴-۴- روند جهانی ۱۵۲
- ۱-۴-۶-۴- سرعت اینترنت ۱۵۴
- ۲-۴-۶-۴- رتبه ششم ایران در خاورمیانه از لحاظ ضریب نفوذ اینترنت ۱۵۵
- ۳-۴-۶-۴- سرعت اینترنت در کشورهای همسایه ۱۵۶
- ۴-۴-۶-۴- روند رشد تعداد کاربران تلفن همراه در دنیا ۱۵۹
- ۵-۴-۶-۴- مشترکین تلفن همراه نسل ۳ در جهان ۱۶۰
- ۶-۴-۶-۴- فرصت دیجیتال ۱۶۱
- ۱-۴-۶-۶-۴- بررسی اجمالی آخرین گزارش ITU در زمینه جامعه اطلاعاتی (۲۰۰۷) 161
- ۷-۴-۶-۶-۴- آمادگی الکترونیک 163
- ۸-۴-۶-۶-۴- وضعیت کشورهای اسلامی در جامعه اطلاعاتی 164
- ۹-۴-۶-۶-۴- وضعیت کشورهای اسلامی به لحاظ آمادگی الکترونیک 167
- ۱۰-۴-۶-۶-۴- شاخص های دولت الکترونیک 168
- ۱۱-۴-۶-۶-۴- جایگاه جهانی ایران در تجارت الکترونیک 169
- ۱۲-۴-۶-۶-۴- رتبه وبسایت های ایرانی 170
- فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادها 173
- منابع و مآخذ 178

فهرست جداول

عنوان.....	صفحه.....
جدول (۲-۱) : رابطه نظریات توسعه ودوگانگی ها.....	۲۷.....
جدول (۲-۲): ویژگی های جامعه اطلاعاتی وجامعه معرفتی.....	۵۹.....
جدول (۴-۱): وضعیت رشد کاربران اینترنت در ایران.....	125.....
جدول (۴-۲) شاخص های مخابرات از مرداد۸۴ لغایت مرداد ۸۸.....	145.....
جدول (۴-۳): ۲۰ کشور برتر دنیا از نظر داشتن بیشترین کاربر اینترنت.....	152.....
جدول (۴-۴): وضعیت رشد کاربران اینترنت در ایران.....	154.....
جدول (۴-۵): ۲۰ کشور برتر دنیا از نظر تعداد مشترکان اینترنت پهن باند.....	154.....
جدول (۴-۶): روند امتیاز ایران و دیگر مناطق جهان در شاخص DOI از ۲۰۰۴ تا ۲۰۰۶.....	162.....
جدول (۴-۷): وضعیت آمادگی الکترونیک ایران.....	۱۶۴.....
جدول (۴-۸): وضعیت آمادگی الکترونیک در میان کشورهای اسلامی.....	۱۶۸.....
جدول (۴-۹): جایگاه جهانی ایران در تجارت الکترونیک.....	۱۶۹.....

فهرست نمودارها

عنوان صفحه

نمودار (۱-۴) روند رشد جهانی تلفن همراه ۱۶۰

نمودار (۲-۴) مشترکین تلفن همراه نسل ۳ در جهان ۱۶۱

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱ تعریف مسأله

در شروع هزاره سوم، فناوری اطلاعات و ارتباطات^۱، به عنوان عمده‌ترین محور تحول و توسعه در جهان مطرح شده است و دستاوردهای ناشی از آن به گونه‌ای با زندگی مردم عجین گردیده که رویگردانی و بی‌توجهی به آن اختلالی عظیم را در جامعه بوجود می‌آورد. ویژگی بارز و متمایز فناوری اطلاعات و ارتباطات نسبت به دیگر فناوری‌ها و به ویژه فناوری‌های دوره صنعتی این است که این فناوری‌ها و ظرفیت‌های برآمده از آن، الگوی جدیدی از رفتار و ساختار اجتماعی ارائه و به عنوان یک مدل می‌تواند پیوندها و روابط انسان‌ها، ملت‌ها و ادیان را باز تعریف کند (پایا، ۱۳۸۳).

همزمان با رشد و گسترش شتابان فناوری اطلاعات و ارتباطات و توسعه اینترنت در جهان و پس از نزدیک به دو دهه مطالعه، برنامه‌ریزی و اقدام در زمینه ارتباطات و فناوری‌های جدید اطلاعاتی، و تلاش‌های متخصصان در عرصه مهندسی الکترونیک، مخابرات و رایانه، ایران نیز مانند دیگر کشورها تلاش گسترده‌ای را برای ایجاد موقعیت در فضای جدید جهانی آغاز کرده است (ابراهیم‌آبادی، ۱۳۸۵).

قبل از انقلاب اسلامی در ایران، شش برنامه توسعه برای اقدام تصویب شد. در برنامه اول تا سوم عمرانی، صرفاً بر اصلاح و تکمیل وسایل ارتباطی و اصلاح سیستم مخابراتی کشور تأکید شده بود. در برنامه چهارم عمران نیز به مسائلی چون تقویت وحدت ملی، بالا بردن سطح معلومات عمومی و تخصصی و شناسایی فرهنگ سایر ملل پرداخته شده است. در برنامه عمران پنجم خیرگزاری پارس و شبکه تلویزیونی رنگی مطمح نظر بوده است. تنها در برنامه ششم عمرانی است که حضور جمعی از کارشناسان و متخصصان ارتباطات در کمیته مشترک اطلاعات و وسایل ارتباط جمعی، سازمان برنامه بودجه را به شناخت بهتری از اوضاع منطقه‌ای، ملی و جهانی رهنمون ساخت تا به نقش ارتباطات در برنامه‌ریزی برای توسعه کشور واقف سازد (مسعودی، ۱۳۸۳، ص ۶).

پس از انقلاب اسلامی ایران، برنامه اول توسعه جمهوری اسلامی ایران، در فضای پس از جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، تدوین شد که بیشتر بر بازسازی کشور متمرکز شده بود. در این برنامه کمتر

^۱ ICT: information and communication technology

از سیاست‌های «اطلاعاتی و ارتباطی» منسجم و مشخص، خبری هست، از این رو به دلیل بخشی‌نگری، جایگاه ارتباطات و اطلاع‌رسانی در آن، عمدتاً معطوف به گسترش کمی صدا و سیماست.

برنامه دوم توسعه که در فضایی متفاوت از فضای برنامه اول تدوین و اجرا شد، سیاست‌های اطلاعاتی و ارتباطی خود را به «ایجاد زمینه‌های لازم برای تبادل الکترونیک اطلاعات در تجارت خارجی»، «شناسایی ابزارهای تهاجم فرهنگی»، «بهبود کمی و کیفی برنامه‌های رادیو و تلویزیون و راه‌اندازی کانال‌های ماهواره‌ای» و «استفاده از وسایل ارتباطی برای بازاریابی و تبلیغات در جهت کاهش وابستگی به نفت» محدود کرد.

برنامه سوم توسعه از نظر توجه به «ارتباطات توسعه» نسبت به برنامه‌های اول و دوم پیشروتر ارزیابی می‌شود. زیرا در آن‌ها بر موضوعاتی چون، عمران شهری، بازرگانی خارجی، امور قضایی و بهداشت و نقش وسایل ارتباط جمعی به ویژه صدا و سیما در جهت ارتقای فرهنگ عمومی و آموزش‌های همگانی تأکید شده است (آقاجانی، ۱۳۸۱).

سیاست‌های کلی برنامه چهارم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در حالی تدوین شد که تحولات شتابنده عصر ارتباطات، کشورها را به ورود در «جامعه اطلاعاتی» فرا می‌خواند. آنچه که بر اهمیت برنامه چهارم توسعه در آن برهه از زمان می‌افزود همزمانی «اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی»^۱ (ژنو، ۲۰۰۳)، پاییز ۱۳۸۲ با ایام تدوین این برنامه است.

برپایی دو اجلاس مهم جهانی در سطح سران کشورها در ژنو (۲۰۰۳) و تونس (۲۰۰۵) در مورد چگونگی پیشبرد جامعه اطلاعاتی در قاره‌ها و کشورهای مختلف، تسهیل و عادلانه‌سازی برخورداری عموم از امکانات و فناوری‌های اطلاعات به منظور تأمین حق دسترسی همگانی به اطلاعات و فراهم‌سازی زمینه‌های ارتقای کیفیت زندگی و کاهش شکاف دیجیتال از مهمترین اقدامات هزاره سوم است (معمدنژاد، ۱۳۸۵).

در مقدمه «لایحه برنامه چهارم توسعه»، ضمن ترسیم چشم‌انداز بلندمدت کشور مأموریت‌های نظام، برنامه‌ریزی کشور را طی دو دهه آینده بدین ترتیب تبیین کرده است: «برنامه پنج ساله چهارم: رشد پایدار اقتصادی دانایی محور، برنامه پنج ساله پنجم: تثبیت مبانی رشد اقتصادی و رفاه اجتماعی، برنامه ششم و هفتم: توسعه مستمر پایدار و دانش بنیان کشور و تأمین عدالت اجتماعی (مسعودی، ۱۳۸۳، ص ۶).

^۱ WSIS: world summit on information society

نهایتاً بررسی بخش‌های مرتبط با فناوری اطلاعات و ارتباطات^۱ در برنامه چهارم توسعه کشور که این تحقیق به آن خواهد پرداخت مشخص می‌کند که جایگاه فناوری اطلاعات و ارتباطات در این برنامه کجاست و این فناوری‌ها تا چه حد پاسخگوی نیازهای جامعه ایران هستند و روند توسعه این فناوری‌ها در ایران در مقایسه با روند جهانی چگونه است؟

۱-۲- ضرورت و اهمیت تحقیق:

عصری را که در آن زندگی می‌کنیم عصر اطلاعات، ارتباطات و معرفت‌ها (دانایی‌ها) نامیده‌اند. در این عصر که با انقلاب اطلاعات آغاز شده است، سازماندهی، انباشت و بازیابی اطلاعات جای قدرت ماشین و زور بازوی انسان را گرفته است. اطلاعات، اطلاع‌رسانی و اطلاع‌پردازی نقش بسیار وسیع و عمیقی را در توسعه اقتصادی جوامع دارا شده‌اند و بعنوان قوی‌ترین ابزار توسعه اقتصادی جهان درآمده‌اند.

سابقه برنامه‌ریزی در ایران به پنجاه سال قبل بر می‌گردد. پیش از انقلاب اسلامی کشورمان شش برنامه توسعه‌ای مدون داشته است و پس از انقلاب نیز سه برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اجرا شده و چهارمین برنامه توسعه نیز در حال اجراست (مسعودی، ۱۳۸۳، ص ۶). از نظر تاریخی تقارن زمان برگزاری اولین اجلاس سران درباره جامعه اطلاعاتی در ژنو و تدوین برنامه چهارم توسعه کشور به اهمیت این برنامه و نقش ICT در توسعه افزوده است. در «نقشه عمل» اجلاس عالی سران درباره جامعه اطلاعاتی در ژنو رهنمودهای عملی برای دسترسی به جامعه اطلاعاتی بر اساس «بیانیه اصول» ارائه شده است و در بند ۳ مقدمه، پیرامون برنامه ریزی دولت‌ها برای جامعه اطلاعاتی اینگونه تاکید شده است: «دولت‌ها در طرح ریزی و اجرای استراتژی‌های الکترونی جامع، آینده‌نگر و پایدار ملی نقش پیشگام دارند، بخش خصوصی و جامعه مدنی، در گفتگو با حکومت، نقش مشاوره‌ای مهمی در طراحی استراتژی‌های الکترونی ملی دارند» (جهانگرد، ۱۳۸۳).

در چنین حال و هوایی در عرصه جهانی و بین‌المللی برای اولین بار چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران برای توسعه تصویب شد. در بند سوم «چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی»، آمده است که جامعه ایرانی در افق این چشم انداز جامعه‌ای است که: «برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فن آوری، متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی» (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۲، ص ۶).

^۱ ICT

در برنامه چهارم توسعه برای نخستین بار در طول تاریخ برنامه ریزی های کشور، فصلی مستقل برای برنامه ریزی در حوزه توسعه مبتنی بر دانایی اختصاص یافته است و در آن با امعان نظر به اهمیت نقش دانش و فناوری و مهارت به عنوان اصلی ترین عوامل ایجاد ارزش افزوده در اقتصاد نوین، از دولت خواسته است در ارتقای دانش و بینش جامعه اقدام نماید.

از آنجایی که سال ۱۳۸۸ از یک سو سال پایانی اجرای برنامه چهارم توسعه و از سوی دیگر زمان تدوین برنامه پنجم توسعه کشور است؛ شایسته است قبل از تدوین برنامه پنجم، ارزیابی جامع و کاملی از وضعیت اجرای برنامه چهارم انجام شود و نقاط ضعف و قوت آن از نظر میزان پاسخگویی آن به نیازهای جامعه ایران مورد بررسی قرار گرفته و جایگاه ایران در عرصه جهانی از نظر توسعه ICT مشخص شود.

۳-۱- اهداف تحقیق:

در این تحقیق دو هدف عمده پیگیری می شود:

۱. بررسی استراتژی توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) در برنامه چهارم توسعه کشور.
۲. بررسی روند توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) در برنامه چهارم توسعه کشور در مقایسه با روند جهانی آن.

۴-۱- سؤالیهای اصلی تحقیق:

- ۱- استراتژی توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) در برنامه چهارم توسعه کشور چیست؟
- ۲- آیا استراتژی توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) در برنامه چهارم توسعه کشور پاسخگوی نیازهای جامعه ایران است؟
- ۳- روند توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات (ICT) در برنامه چهارم توسعه کشور در مقایسه با روند جهانی آن چگونه است؟

۵-۱- تعریف مفاهیم:

توسعه^۱:

در سه قرن اخیر تاریخ غرب، سه واژه ترقی^۲، تکامل^۳ و توسعه برای توضیح تحول اجتماعی به کار رفته است. اصطلاح توسعه در معنای جدید آن تنها پس از جنگ دوم جهانی شیوع عام یافت. اما این اصطلاح بار خوشبینانه واژه ترقی را که بیانگر فکر انسان دوره روشنگری بود و نیز بار اندیشه «قوم مداری» غربیان قرن نوزدهم را در کاربرد اجتماعی واژه «تکامل» مستتر بود، با خود به همراه دارد. واژه توسعه به معنی خروج از لفاف^۴ است. نخستین نظریه پردازان توسعه پس از جنگ جهانی دوم - که بعدها نظریه شان به نام نظریه نوسازی^۵ مشهور شد - بر آن بودند که این «لفاف» همان جامعه سنتی و فرهنگ و ارزشهای این جامعه است. از این رو در مباحث اولیه، توسعه مترادف نوسازی و نوسازی نیز مترادف غربی شدن^۶ تلقی می شد، و غربی شدن هم عبارت بود از اقتباس کامل یا جزئی مدل توسعه کشورهای غربی (تودارو، ۱۳۶۴، ص ۴۶).

مایکل تودارو^۷ معتقد است که توسعه را باید فرایندی چندبعدی دانست که مستلزم تغییرات اساسی در ساخت اجتماعی، طرز تلقی عامه مردم و نهادهای ملی و نیز تسریع رشد اقتصادی، کاهش نابرابری و ریشه کن کردن فقر مطلق است. «توسعه» در اصل باید نشان دهد که مجموعه نظام اجتماعی، هماهنگ با نیازهای متنوع اساسی و خواسته های افراد و گروه های اجتماعی در داخل نظام، از حالت نامطلوب زندگی گذشته خارج شده و به سوی وضعیتی بهتر - از نظر مادی و معنوی - حرکت می کند (تودارو، ۱۳۶۴، ص ۱۳۶).

اما اکنون مفهوم توسعه در نظر بیشتر محققان، همه جنبه های زندگی بشری را دربرمی گیرد. دکتر مجید تهرانیان توسعه ملی را مفهومی می داند که به «بالا رفتن ظرفیت مادی و معنوی نظام ملی و رسیدن به سطوحی جدید از پیچیدگی، نظم و نوآوری» منجر شود (تهرانیان، ۱۳۵۴، ص ۱۹).

¹ Development

² Progress

³ Evolution

⁴ Envelope

⁵ modernization

⁶ westernization

⁷ Michel Toudaro

جامعه اطلاعاتی^۱:

بر اساس دیدگاه‌ها، نظریه‌ها و الگوهای متفاوتی که در خصوص جامعه اطلاعاتی وجود دارد می‌توان به پنج تعریف از جامعه اطلاعاتی اشاره نمود که بطور اجمالی براساس معیارهای مشخص زیر از یکدیگر متمایز می‌گردند:

۱- معیارهای تکنولوژیک: می‌توان گفت بهترین تعریف «جامعه اطلاعاتی» بر نوآوری فوق‌العاده تکنولوژیک بنا شده است و مفهوم کلیدی در این معیار آن است که پیشرفت‌های خیره‌کننده در پردازش، نگهداری و انتقال اطلاعات به کاربرد تکنولوژی‌های اطلاعاتی در تمامی زوایای حیات اجتماعی انجامیده است. از کاهش شدید هزینه‌ها کامپیوترها و افزایش فوق‌العاده قدرت و کاربرد آنها در همه جا می‌توان چنین برداشت نمود که براساس کاربرد فراوان کامپیوتر وارد عصری نوین می‌شویم (وبستر، ۱۳۸۰، ص ۲۱).

در تعریف‌های دقیق‌تر از جامعه اطلاعاتی تا حدودی بر نزدیکی و همسویی ارتباطات دور و کامپیوترها توجه می‌شود. به عبارتی کامپیوتری شدن ارتباطات راه دور به مفهوم اتصال یک کامپیوتر به کامپیوتر دیگر بوده و بنابراین چشم‌اندازی از پیوند پایانه‌ها در درون و میان ادارات، بانک‌ها، خانه‌ها، فروشگاه‌ها، کارخانه‌ها و مدارس را بوجود می‌آورد که از آن به عنوان «شبکه اطلاعاتی»^۲ نیز تعبیر می‌گردد (همانند شبکه برق). در این سناریو با گسترش شبکه کامپیوتری خدمات، عناصر اساسی تشکیل‌دهنده یک «جامعه اطلاعاتی» بوجود می‌آید.

۲- معیار اقتصادی: فرتیز ماچلپ امریکایی در تعریف «جامعه اطلاعاتی» از معیارهای اقتصادی بهره گرفته و با مقیاس‌های آماری به قلمرو صنایع اطلاعاتی گام نهاده و پنج گروه را به شرح ذیل مشخص می‌نماید:

- آموزش و پرورش (مدرسه‌ها، کتابخانه‌ها، دانشگاه‌ها)

- رسانه‌های ارتباطی (رادیو و تلویزیون، تبلیغات بازرگانی)

- ماشین‌های اطلاعاتی (تجهیزات رایانه‌ای، ابزارهای موسیقی)

- خدمات اطلاعاتی (قانون، بیمه، پزشکی)

- دیگر فعالیت‌های اطلاعاتی (پژوهش و توسعه و فعالیت‌های عام‌المنفعه)

وی سپس برای هر یک از گروه‌های فوق ارزش اقتصادی قائل شده و سهم هر یک از آنها را در تولید ناخالص ملی^۳ مطرح می‌سازد. بنابراین اگر روند مذکور بعنوان بخشی از افزایش تولید ناخالص

^۱ Information society

^۲ Information Network

^۳ GNP